

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(28 травня 2021 року)

Харків – 2021

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Протокол № 9 від 26.04. 2021 року*

Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 28 травня 2021 р. – Харків:ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. – 278 с.

Редакційна колегія:

Гончарова О. С., канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії України
Луценко М. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Єгоршина О. О., ст. лаборант кафедри історії України

Збірник складено з тез доповідей, виголошених 28 травня 2021 р. під час роботи Всеукраїнської наукової конференції «Українське державотворення: історичний аспект». Тематика статей охоплює актуальні проблеми становлення національної державності 1917-1921 рр.; сучасні історіографічні концепції української революції та нові методологічні підходи до вивчення проблем української революції; національно-культурні питання як елемент державної політики доби революції; сучасні підходи до розбудови держави.

Видання розраховане на науковців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

©Автори публікацій, 2021

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2021

	О. Олеся.....	140
Лукашина Є.В	Проблеми державотворення в незалежній Україні.....	149
Луценко М.В.	Українська політична нація в контексті державотворення.....	156
Лютова А.В.	Монархія як форма державного правління.....	161
Ляшевська Г. І.	Гетьман П. Скоропадський та його оточення.....	163
Малініна Є. Р.	Значення ролі комунікації у політичному процесі.....	170
Малініна К. Р.	Зовнішня політика сучасної держави: основні підходи до визначення поняття.....	173
Мартінова І.С.	«Отаманина» у спогадах сучасників.....	179
Моїсєєва Н. І.	Філософські сенси держави в епоху постмодерну.....	187
Небожина А. А.	Політична система суспільства.....	191
Ніколаєнко О.О.	Перші кроки радянської влади у справі охорони материнства й дитинства в Україні (1919-1920 рр.).....	197
Олійник О. М., Морозов С.В., Олійник М. М.	Міністри праці Української Народної Республіки (1917-1920 рр.).....	202
Омельченко Г. Ю.	Фактор національної ідентичності в державотворенні епохи модерну.....	211
Павліченко О. О.	Політична діяльність В. К. Липинського на Полтавщині у 1917 – 1918 роках.....	214
Перепелиця В.О.	Військова еліта доби визвольних змагань 1917-1921 рр.....	218
Серік О. О.	Державотворча роль науково-освітньої еліти доби Української революції 1917-1921 рр.....	225
Сизикова Н.	Політичні партії й партійні системи.....	232
Стренадко В.Р.	Політичне лідерство в сучасній Україні.....	235
Сур Ю. В.	Основні ідеології державотворення ХХ ст.....	242
Сюсюк Д.С.	Державотворча діяльність Михайла Грушевського (березень 1917 – квітень 1918 рр.).....	248
Твердохліб П. О.	Вибори в сучасній демократичній державі.....	253
Целуйко А.О.	Шляхи формування політичної еліти за доби визвольних змагань 1917-1921 років.....	261
Чернікова І.В.	Збереження пам'яток історії та культури Харківщини за часів Української Центральної Ради.....	268
Чурилова Г. В.	Суверенітет держави і національний суверенітет..	275

Серік О. О.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичний ф-т, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

ДЕРЖАВОТВОРЧА РОЛЬ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ЕЛІТИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

Науковий керівник:

Гончарова О. С.,

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

В історії досить часто ми можемо спостерігати події, які в тій чи іншій мірі повторюють ті, що відбувалися раніше. Сьогодні, намагаючись знайти шляхи вирішення складних суспільно-політичних та соціально-економічних проблем, дослідники все частіше звертаються до подій Української революції 1917–1921 рр. До часу, коли українці, обравши шлях побудови власної незалежної держави, сконсолідували всі свої сили у боротьбі за неї. Глибоке осмислення процесу українського державотворення цього періоду неможливе без висвітлення діяльності особистостей, які очолювали український рух до незалежності, демократичності і соборності України. Вагому роль в реалізації цієї мети відіграла науково-освітня еліта. Поразка Української революції 1917–1921 рр., хоча й призвела до втрати державної незалежності, проте не спричинила занепаду національного руху. Революція стала джерелом духовного оновлення еліти, яка, залишаючись нескореною, продовжувала боротьбу за незалежність України в екзилі. Вивчення історичного досвіду державотворчої ролі національної науково-освітньої еліти без сумніву актуалізується тим фактором, що в сучасних умовах розбудови незалежної української держави знову її роль зростає.

В цілому, на сьогодні існує широке коло праць в яких розкрито окремі аспекти державотворчої діяльності національної науково-освітянської еліти в Україні 1917–1921 рр. Протягом останніх десятиліть було зроблено суттєвий прорив у відродженні імен провідних діячів української науки і освіти, встановлені наукові біографії багатьох із них. Зокрема, проблемі визначення і аналізу української політичної еліти революційної доби присвячено працю О. Реєнта. Роль інтелігенції, як суспільно-політичного явища, в українській революції було досліджено у окремих часових і територіальних розрізах у працях О. Балицької, Н. Візірякіної, О. Слободянюк та Н. Глушкової, Н. Сорочан. Об'єктом спеціальних досліджень стала й науково-освітянських еліт. Так, це дослідження Н. Ротар про діяльність українських національних урядів у галузі освіти; діяльності щодо українізації шкіл А. Боровика; боротьби за впровадження української мови у освітній процес за доби Центральної Ради А. Качури; діяльність українських університетів О. Завальнюка. Загальні роботи із проблеми розбудови української освіти у революційну добу належать І. Передерій, Н. Агафоновій, О. Завальнюк, Ю. Телячому та ін. Огляд численних публікацій з осначеної теми засвідчує, що сьогодні окремі питання, пов'язані з цим явищем, залишаються малодослідженими, навіть дискусійними.

Метою роботи є узагальнення ролі і значення науково-освітянської еліти у державотворчому процесі доби Української революції 1917-1921 рр.

Науково-освітянська еліта була однією із провідних сил Української революції 1917-1921 рр. Не важко побачити, що основною ознакою, за якою людину відносили до «інтелігенції», була наявність у неї освіти. В умовах України початку ХХ ст., освіта все ще не була поширеним явищем. «Освічений клас» визначав культурне і політичне обличчя країни, її суспільну і історичну динаміку.

На перших етапах розгортання Української революції, у 1917 – листопаді 1918 рр., провідну роль відігравала Всеукраїнська учительська спілка (ВУС). Вона об'єднувала українське учительство і знаходилася під сильним впливом

українських революційних партій. ВУС мала розвинену мережу організацій, включаючи губернські відділення – 78 організацій із близько 20 тис. членів, і виконуючи де факто роль профспілки вчителів початкової та середньої школи. Спілка мала власний друкований орган – «Вільну українську школу» і Центральне бюро із культурно-освітньою, фінансово-економічною, правничою і медичною комісіями, бюро праці [8, с. 49]. Діячі ВУС згодом відіграли провідну роль у створенні українського Генерального секретаріату і Міністерства освіти, а також низки інших організацій [4, с. 55-56]

Паралельно із відродженням ВУС, у березні 1917 р. було засноване Товариство розповсюдження шкільної освіти в Україні (ТШО). Першим його головою було обрано І. Стешенка [1, с. 131]. ТШО діяло у кооперації із ВУС, частково пересікався і персональний склад цих об'єднань. ТШО ініціювало скликання Першого Всеукраїнського вчительського з'їзду, де отримало підтримку своїх програмних вимог і завдань. Слід зазначити про відчутний вплив українських політичних партій на організації українських педагогів. Відзначається присутність діячів педагогічного руху у складі політичних партій. Тобто, відбувається взаємне переплетіння політичних та професійних, науково-педагогічних еліт у процесі вироблення позицій педагогічних організацій України часу Української революції 1917-1921 рр.

Перший Всеукраїнський вчительський з'їзд було скликано 5-6 квітня 1917 р. у Києві. Розвинена демократична культура громадської активності, характерна для української інтелігенції даного періоду, сприяла таким формам об'єднання і самоорганізації. На з'їзд зібралися близько 500 делегатів. За пропозицією ТШО з'їзд запропонував Центральній Раді створити Головну шкільну раду, запровадити дії із формування національної системи шкільної освіти [9, с. 857]. В цілому, Генеральний секретаріат освіти та згодом Міністерство освіти визначалися серед інших центральних органів влади УНР та Української Держави якістю свого професійного складу та рівнем взаємодії із громадськими об'єднаннями [2, с. 330].

Варто зазначити, що утворення мережі громадських організацій українського освітянства відбувалося не безпроблемно. Відбувалася боротьба, особливо помітна на східних теренах країни, поміж загальноросійською та українською орієнтаціями. Так, вже у квітні 1917 р. Харківський губернський з'їзд українських вчителів декларував готовність до українізації початкової школи [3, с. 115]. Суперником українському освітянству виступав Всеросійський учительський союз. У 1918 р. Всеросійський учительський союз був втягнутий у протистояння із більшовицьким урядом та розпущений декретом ВЦВК від 23 грудня 1918 р. Прихильники Всеросійського вчительського союзу намагалися об'єднатися і відновити його в Україні, через проведення з'їзду в Одесі [6, с. 136]. У 1917-1918 рр. існувала серйозна загроза консолідації російських науково-освітянських еліт і формулювання ними цілісного антиукраїнського проекту.

Другий Всеукраїнський вчительський з'їзд відбувся 10-12 серпня 1917 р. за участю близько 700 делегатів. На з'їзді обговорювалися питання українізації школи та утворення єдиної школи. З'їзд зажадав запровадження україномовного навчання у нижчій школі з 1 вересня 1917 р. Він схвалив пропозиції ТШО із цього приводу, а також, пропозиції щодо утворення Українського народного університету, Науково-педагогічної академії. Після Всеукраїнського вчительського з'їзду, у Києві відбувся також I Всеукраїнський професійний учительський з'їзд, який було скликано Центральним бюро Всеукраїнської учительської спілки, де обговорювалося утворення Всеукраїнської учительської спілки. На цьому з'їзді доповідь «Єдина школа» була представлена П. Холодним.

Наслідком діяльності ТОШ було відкриття у Києві двох українських гімназій: Першої української гімназії ім. Т. Шевченка (директор П. Холодний) та Другої української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського товариства (директор Ф. Сушицький). Університет розпочав діяльність 5 жовтня 1917 р. У червні 1919 р. його було злито із Київським університетом Св. Володимира. 17 серпня

1918 р. гетьманом П. Скоропадським було ухвалено Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, університет було урочисто відкрито 22 жовтня 1918 р. Ректором університету було обрано І. Огієнка. На думку дослідника Е. М. Мельника, діяльність культурно-просвітницької комісії Київського українського народного університету суттєвим чином впливала на формування молоді генерації української еліти:

- рівень свідомості молоді зріс, молоді люди, які проходили курс освіти у комісії, ставали лідерами;
- свідомими захисниками національної справи [7, с. 41].

Умови революції сприяли активізації діяльності Українського наукового товариства (УНТ), утвореного у 1907 р., та реалізації проекту зі створення Української академії наук (УАН). Творення УАН зажадало УНТ. Конкретні дії у цьому напрямі вживало міністерство освіти Гетьманату. За зусиль міністра М. Василенка, із травня 1918 р. тривала робота очолюваної В. Вернадським комісії, яка мала виробити законопроект із заснування УАН. Закон було підписано гетьманом П. Скоропадським 14 листопада 1918 р., тоді ж було затверджено Статут і штати УАН. Урочисто відкрито академію було 24 листопада 1918 р. Академія була самоврядною установою, діяльність якої передбачала використання української мови та охоплювала усі етнічні українські землі.

Зайняття українських земель більшовицькими військами і подальша радянська Україна у рамках УРСР не мала швидкого і однозначного впливу на освітню сферу. Наявність досить сильного національного крила у КП(б)У політичний прагматизм і часткове співпадіння програмних цілей щодо єдиної трудової школи як основи системи освіти, примушувало більшовиків заgravати із українськими вчительськими елітами, представленими недержавними громадськими організаціями.

Під час другої радянської України у 1919 р. більшовики, послідовно знищуючи елітні навчальні заклади, не ставилися таким же чином до закладів

освіти і науки, утворених в ході українізації 1917-1918 рр. Так, було надано нове приміщення Українській академії наук, продовжував діяльність Кам'янець-Подільський український університет [5, с. 110-111].

Таким чином, можна побачити певне залучення української науково-освітянської еліти до процесу державотворення в добу Української революції 1917–1921 рр. Її інституційне оформлення відбулося протягом 1917 р. Тоді ж були артикульовані провідні програмні ідеї щодо політики у науково-освітянській сфері, бачення майбутньої системи української освіти і шляхи із її досягнення. У 1918 р., під час Гетьманату, національні науково-освітянські еліти отримують безпосередній доступ до важелів державної політики у освітянській сфері, це був період продуктивної реалізації зазначених ідей. У часи загострення громадянської війни національні науково-освітянські еліти провадили боротьбу за збереження досягнень попереднього етапу, у тому числі і за інкорпорування провідних здобутків у систему освіти УСРР.

Література:

1. Гончарова О.С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.
2. Дорошенко Д. І. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920): В 4-х ч. Мюнхен: Українське видавництво, 1969. 543 с.
3. Качур А. М. Українська мова в українських школах Наддніпрянської України за часів Центральної ради: мрії чи реальність. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип.11. С. 113-116.
4. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової. Ніжин, 1998. 213 с.
5. Литовський Д.В. Діяльність всеукраїнської учительської спілки за перебування при владі радянських урядів у 1917-1921 роках. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: «Історія та географія»*. 2011. Вип. 40. С. 108-111.

6. Литовський Д.В. Професійні вчительські організації за доби Гетьманату Павла Скоропадського. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету Сер.: Історія, економіка, філософія*. 2012. Вип. 17. С. 133-139.

7. Мельник Е. М. Діяльність Культурно-просвітньої комісії Київського українського народного університету (травень-липень 1918 р.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*. 2002. Вип. 62. С. 38-41.

8. Сорочан Н. А. Всеукраїнська учительська спілка і проблеми управління освітою в Україні в 1917-1920 рр. *Збірник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія «Історія, економіка, філософія»*. 2005. Вип. 10. С. 48-55.

9. Янковська О.В. Стешенко Іван Матвійович. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України, Київ: Наукова думка, Т.9. (Прил – С), 2012. С. 857.*